



УДК 159.9.019.4

DOI <https://doi.org/10.32782/yuv.v2.2025.3>

Л. Аркуша,

доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри криміналістики, детективної
та оперативно-розшукової діяльності
Національного університету «Одеська юридична академія»

О. Чернов,

доктор філософії,
асистент кафедри криміналістики, детективної
та оперативно-розшукової діяльності
Національного університету «Одеська юридична академія»

АДИКТИВНА ПОВЕДІНКА ТА ЇЇ ВПЛИВ НА КРИМІНАЛЬНУ АКТИВНІСТЬ

Постановка проблеми. Залежність – це будь-який тип імпульсивної, компульсивної або звичної поведінки, яка обмежує свободу волі особистості та звужує спектр її свідомого вибору. Вона формується як результат глибокого емоційного тяжіння або непропорційної прив'язаності до певного об'єкта, дії чи психоемоційного стану. У цьому контексті ключовим є саме термін «поведінка», оскільки залежність виявляється не лише у внутрішніх поривах чи переживаннях, а насамперед у повторюваних діях, які поступово стають домінантними в житті людини.

Залежна поведінка є складною міждисциплінарною проблемою, що охоплює медичні, психологічні, соціальні, кримінологічні та криміналістичні аспекти. У виражених формах вона здатна призводити до тяжких наслідків, таких як наркотична інтоксикація, погіршення здоров'я, деградація особистості, втрата працездатності, соціальні конфлікти, ізоляція, а також зростання ризику скоєння злочинів. Більше того, саме залежна поведінка вважається однією з найпоширеніших форм девіантної (відхиленої) поведінки.

Термін «залежність» походить із медичної сфери, де ним традиційно позначали фізіологічну або психічну

потребу у прийомі певних речовин. У ширшому сенсі під залежністю розуміють прагнення опиратися на зовнішні джерела з метою задоволення, стабілізації психоемоційного стану або адаптації до середовища. При цьому важливо відрізнити «нормальні» форми залежності – наприклад, базові людські потреби у воді, їжі, сні чи емоційних зв'язках – від «патологічних» або надмірних, які порушують здатність до автономного функціонування.

Надмірна залежність може проявлятися як у вигляді деструктивної прихильності до об'єктів (наприклад, наркотиків, алкоголю, азартних ігор, їжі, цифрових технологій), так і у формі міжособистісної залежності (симбіотичні, маніпулятивні чи токсичні стосунки). Водночас недостатній рівень прихильності, як у випадку з деякими психопатологіями (аутизм, шизоїдні чи антисоціальні розлади), також може спричинити соціальну дезадаптацію.

Мета цієї статті полягає у визначенні особливостей адиктивної поведінки та її впливу на кримінальну активність.

Виклад основного матеріалу. У сучасній науковій літературі закріпився термін «адиктивна поведінка»



(від англ. addiction – пристрасть, залежність; лат. addictus – підкорений, приречений). Цей термін має перевагу завдяки своїй міжнародній універсальності та точності у позначенні не лише залежності, а й способу поведінки, який веде до її формування [1]. Адиктивна поведінка – це одна з форм девіантної поведінки, за якої індивід намагається уникнути реальності шляхом навмисної трансформації свого психічного стану. Це може досягатися як через вживання психоактивних речовин, так і через повторювану залученість у певні види діяльності, що викликають емоційне збудження (азартні ігри, шопінг, переїдання, надмірна робота тощо).

Основним мотивом для формування адикції є потреба змінити суб'єктивно некомфортний психоемоційний стан – стан апатії, тривоги, нудьги, внутрішньої пустоти. Для таких осіб характерна недостатня здатність знаходити задоволення у звичайних життєвих сферах, вони часто втрачають інтерес до соціально значущої діяльності, ігнорують традиційні норми та очікування суспільства. Повсякденне життя здається їм нецікавим, монотонним, «без сенсу», тому вони шукають «швидкий» спосіб пережити сильні емоції, навіть якщо це шкодить здоров'ю чи становищу.

Характерною рисою адиктивної поведінки є її вибірковість: в умовах загальної пасивності в більшості життєвих сфер індивід здатен демонструвати надзвичайну активність у тій галузі, що забезпечує йому залежне задоволення. Тобто, адикт може бути соціально неефективним у побуті чи роботі, але докладати великих зусиль для доступу до об'єкта залежності.

Механізм уникнення реальності через зміну психічного стану має індивідуальні прояви. У житті кожної людини трапляються ситуації, коли вона прагне емоційного розрядження або втечі від проблем – це може бути відпочинок, спорт, мистецтво тощо. Проте для адикта подібні дії набува-

ють нав'язливого, автоматизованого характеру і стають головним способом взаємодії зі світом.

Проблема починається тоді, коли прагнення до зміненого стану свідомості набуває домінуючого значення, витісняючи інші потреби та цінності. У такому разі відбувається формування адиктивної особистості – типу індивіда, для якого залежність є не лише симптомом, а й стрижнем соціальної та психологічної дезадаптації.

Адиктивна поведінка має численні підвиди, які класифікуються за типом об'єкта залежності. Це можуть бути хімічні адикції (алкоголь, наркотики, ліки) і нехімічні (ігроманія, інтернет-залежність, сексуальна адикція, трудовголізм тощо). Потенційно, адикцією може стати будь-який об'єкт або діяльність, що здатна викликати сильну психоемоційну реакцію і за певних обставин – закріпитися як єдине джерело задоволення.

Адиктивна поведінка є глибоко вкоріненою формою дезадаптації, що порушує як внутрішній баланс особистості, так і її здатність до конструктивної соціальної взаємодії. Вона становить значну загрозу не лише для самого індивіда, але й для суспільства в цілому, особливо якщо йдеться про адикції, що супроводжуються кримінальною активністю, агресією або втратами людського капіталу.

Адиктивна поведінка, незалежно від конкретного об'єкта залежності (будь то хімічна чи нехімічна форма), має низку спільних психологічних і поведінкових характеристик. Відповідно до досліджень R. Brown та M. Griffiths, можна виокремити шість ключових компонентів, які є універсальними для всіх типів залежності:

1. Домінантність або надцінність (salience). Залежність поступово займає провідне місце у свідомості індивіда. Об'єкт адикції (діяльність або речовина) набуває надцінного значення, витісняючи інші життєво важливі сфери: роботу, навчання, соціальні зв'язки, хобі. Думки, емоції

– Інтрапсихічного – внутрішня боротьба між усвідомленням шкідли-

Одним із ключових факторів, що впливає на схильність до розвитку поведінкових адикцій, вважається акцентуація характеру – яскраво виражені, але межові риси особистості, які можуть створювати основу для формування нездорових моделей поведінки в умовах стресу або соціального тиску. У рамках подальших досліджень у цій царині науковці виділили так званий «психологічний профіль адиктивної особистості», який включає знижену стресостійкість, уникнення реальності, емоційну нестабільність, низький рівень самоконтролю та потребу в негайному задоволенні.

З медико-біологічної точки зору причини формування адикцій мають глибоке нейрофізіологічне підґрунтя. Одним із найбільш досліджених механізмів є порушення дофамінергічної системи мозку, а саме клітинні процеси, пов'язані з метаболізмом дофаміну – нейромедіатора, відповідального за почуття задоволення та винагороди. Виявлено, що ключову роль у цьому процесі відіграють фактори транскрипції генів, які можуть бути активовані або заблоковані залежно від впливу середовища. Саме тут особливе значення набувають епігенетичні чинники, тобто вплив зовнішніх обставин на експресію генів без зміни самої генетичної послідовності.

Сучасні медико-психогенетичні дослідження не тільки підтвердили існування генетичної уразливості до адиктивної поведінки, але й підкреслили, що ця уразливість реалізується лише за певних несприятливих умов розвитку. Зокрема, роботи R. L. Sjöberg та його колег довели зв'язок між наявністю варіанту гена 3R MAO-A та підвищеним ризиком девіантної й адиктивної поведінки. Було встановлено, що діти з цим генетичним варіантом, які зростали в умовах насильства або емоційного нехтування в родині, значно частіше проявляли агресивні й злочинні тен-

денції в дорослому віці. Натомість у сприятливому середовищі з цим геном не спостерігалось істотної кореляції із правопорушеннями, що ще раз підтверджує важливість взаємодії біологічних та соціальних факторів у формуванні кримінальної поведінки [4].

Особливу тривогу викликає той факт, що поведінкові адикції можуть бути безпосереднім каталізатором до здійснення протиправних діянь. Наприклад, особи, що страждають на ігрову або шопінг-залежність, можуть вдаватися до фінансових махінацій, крадіжок, шахрайства для задоволення своєї потреби. У випадках компульсивної сексуальної поведінки або kleptomанії можливі правопорушення сексуального характеру або крадіжки. Нерідко такі злочини скоюються без усвідомлення їхньої тяжкості – домінуючий імпульс і спроба позбутися внутрішньої напруги повністю витісняють моральні бар'єри.

Отже, поведінкові адикції становлять не лише психологічну та медичну проблему, а й важливий кримінологічний фактор, що вимагає інтегрованого підходу в межах міждисциплінарних досліджень. Вивчення природи таких залежностей, механізмів їх виникнення та соціального контексту їх реалізації є важливим завданням як для психологів і медиків, так і для правоохоронних та профілактичних структур.

Різні форми адиктивної поведінки, попри зовнішню несхожість, мають єдину психологічну природу. Вони нерідко комбінуються або трансформуються одна в одну. Наприклад, особа, яка протягом тривалого часу палить і вирішує позбутися цієї звички, може несвідомо шукати заміну в інших формах задоволення, як-от надмірне споживання їжі, що часто призводить до розвитку харчової залежності. Подібні приклади засвідчують сталість внутрішніх механізмів, що формують потребу в зміні психоемоційного стану штуч-

творюватися на стійкий спосіб реагування. Далі об'єкт залежності займає дедалі більше місця у структурі особистості, підпорядковує її цінності, цілі та соціальні ролі. Особа поступово втрачає здатність критично мислити, заперечує наявність проблеми, раціоналізує деструктивну поведінку. Відносини з оточенням погіршуються, коло спілкування звужується до тих, хто поділяє залежний спосіб життя або не чинить опору.

На пізніх етапах залежність повністю домінує над особистістю. Людина вже не контролює свої дії, її мислення викривлене, вона живе в ілюзорному світі, де головною цінністю є отримання доступу до об'єкта залежності. Зовнішній світ втрачає значущість, а втрата соціальних зв'язків, репутації, професійних навичок і навіть здоров'я не зупиняє залежного. У цій стадії особа часто виявляє соціально небезпечну поведінку, імовірність правопорушень зростає. Залежність втрачає функцію зняття напруги або отримання задоволення – вона перетворюється на примусову дію, яка не приносить ні радості, ні полегшення. Людина може впадати в глибоку апатію, втрачати сенс життя, проявляти суїцидальні тенденції.

Особливої уваги в цьому контексті набуває питання впливу адиктивної поведінки на кримінальну активність. Соціально-девіантний потенціал залежної особистості реалізується через втрату морально-етичних орієнтирів, руйнування здатності до емпатії, падіння рівня самоконтролю. У гонитві за об'єктом адикції індивід здатен переступити правові та моральні межі. Залежні від психоактивних речовин особи нерідко вчиняють злочини проти власності – крадіжки, шахрайства, грабежі, розбої – з метою здобуття коштів для придбання речовин. Вони також можуть брати участь у незаконному обігу наркотиків, виступаючи як споживачі, так і посередники. Частиною є випадки вчинення насильницьких

дій у стані алкогольного чи наркотичного сп'яніння, які загрожують життю й здоров'ю інших осіб. Внаслідок тривалої адикції особа соціально деградує, втрачає засоби легального існування, замикається у вузькому світі залежності, що підвищує ризик рецидиву після звільнення з місць позбавлення волі.

У кримінології адиктивна поведінка вважається одним із структурних елементів девіантного розвитку особистості. Вона часто передуює або супроводжує становлення кримінального мислення. Залежний не просто порушує закон – він живе за власною логікою, де головною мотивацією виступає потреба задоволення, а не правова норма чи моральна заборона. Кримінальна поведінка стає функціональним продовженням адикції. Залежний не завжди усвідомлює правову природу своїх дій, а коли й усвідомлює, то виправдовує їх «життєвою необхідністю», тиском обставин, байдужістю суспільства тощо. У таких осіб слабо розвинуте почуття провини, а рівень емпатії до потенційних жертв надзвичайно низький. Це ускладнює процес ресоціалізації, знижує ефективність кримінально-виконавчих заходів і створює загрозу повторної злочинності.

Загалом для адиктивної поведінки характерна наявність кількох типових ознак: непереборне прагнення до зміни психофізичного стану, що сприймається як життєва необхідність; процесуальність, тобто поступове формування залежності через серію повторень; циклічність, при якій поведінка відтворюється в стабільному ритмі «напруга – дія – полегшення – відкат – новий виток»; ескаляція – збільшення інтенсивності або дози з часом; і нарешті – особистісна трансформація, що виражається у втраті соціальних ролей, етичних установок та внутрішньої свободи вибору. У своїй глибокій формі адикція руйнує не лише соціальне, а й психологічне «Я» особи.

Із розвитком технологій, зміною способу життя, цінностей та соціальних моделей виникають нові форми адиктивної поведінки, які вже не обмежуються лише традиційними хімічними залежностями. До них належать, зокрема, комп'ютерна, інтернет- та ігрова залежність, смартфон- та SMS-залежність, надмірне захоплення телесеріалами, соціальними мережами тощо. У сучасних умовах об'єктом залежності може виступати навіть робота, що призводить до формування так званого трюдоголізму (роботоголізму) – стану, коли людина одержимо фокусується виключно на професійній діяльності, нехтуючи іншими життєвими потребами та соціальними зв'язками.

В даному контексті, адиктивна поведінка – це своєрідна форма втечі від реальності, яка реалізується через психологічне чи фізичне занурення в вузьку сферу діяльності, що сприймається як єдине джерело задоволення, полегшення або захисту від життєвих викликів. Замість гармонійної взаємодії з усіма сферами життя, особа концентрується на одній домінантній дії чи об'єкті, ігноруючи інші потреби та ролі. Відомий німецький психотерапевт Носсрат Пезешкіан запропонував класифікацію чотирьох основних форм такої «втечі»: втеча в тіло, втеча в роботу, втеча в контакти або самотність, втеча у фантазії [5]. Ці стратегії уникнення повсякденної реальності мають спільну психологічну основу – прагнення подолати внутрішню тривогу, незадоволеність або безпорадність шляхом фіксації на компенсаторній поведінці.

«Втеча в тіло» полягає в гіпертрофованому фокусі на фізичному самопочутті, зовнішності, здоров'ї, сексуальних практиках, способах відпочинку тощо. Людина заміщує важливі життєві орієнтири (родина, професійне зростання, самореалізація) постійною турботою про своє тіло або самозаглибленням у тілесні відчуття. Часто це виливається у край-

(як-от куріння, переїдання) до тяжких форм фізичної та психічної залежності, які супроводжуються глибокими порушеннями особистості, соціальної поведінки та навіть соматичними захворюваннями. У зв'язку з цим дослідники пропонують диференціювати справжні адикції та форми поведінки, які не досягають критичного рівня залежності, хоча можуть нести потенційну загрозу за умов тривалого або неконтрольованого розвитку.

Кожен тип залежності має свої особливості, і нерідко науковці визнають, що навіть такі «традиційні» форми, як алкоголізм, не є однотипними. Правильніше говорити про множину – «алкоголізми», що різняться за механізмами формування, мотивацією, темпами прогресування та психосоціальними наслідками.

У наркології адиктивна поведінка трактується не лише як прояв сформованої залежності, а й як початкова фаза – зловживання психоактивними речовинами до появи фізичної залежності. Тобто адикція є більш широким поняттям, яке включає ранні етапи формування патологічної прив'язаності до речовин або поведінкових патернів, що змінюють психічний стан.

Особливо небезпечним є вплив адиктивної поведінки на кримінальну активність. Залежність порушує здатність особи до контролю, критичного мислення, сприяє втраті соціальних гальм і знижує поріг до правопорушень. У гонитві за задоволенням, особливо при хімічних адикціях, людина нерідко йде на крадіжки, шахрайство, грабежі або стає учасником нелегального обігу наркотиків. У стані алкогольного чи наркотичного сп'яніння підвищується агресія, зростає ймовірність вчинення насильницьких злочинів, у тому числі проти життя і здоров'я інших осіб. Крім того, неконтрольована поведінка, властива залежним, часто ускладнює процес ресоціалізації, особливо після відсутності покарання, і створює умови для рецидиву.

Отже, адиктивна поведінка — це не лише особистісна чи психологічна проблема, а потенційне джерело соціальної та кримінальної деструкції. Її ігнорування або недооцінка здатні призводити до глибоких правових, соціальних і моральних наслідків, які зачіпають не лише самого залежного, а й суспільство в цілому.

У сучасному світі людство витрачає на психоактивні речовини ресурси, співмірні з витратами на охорону здоров'я чи культурну сферу. За приблизними оцінками, кількість осіб, які регулярно вживають наркотики або інші психоактивні речовини, перевищує 50 мільйонів. Більшість із них — понад 85 % — проживає на американському континенті, тоді як в Азії рівень споживання приблизно вдсятеро нижчий. За результатами соціологічних досліджень, наркоманія посідає п'яту позицію серед найгостріших глобальних соціальних проблем, поступаючись лише бідності, безробіттю, зростанню злочинності та екологічним катастрофам.

Адиктивна поведінка, зокрема алкоголізм і наркоманія, тісно пов'язана з кримінальними проявами. Статистика свідчить: значна частина тяжких злочинів, зокрема вбивств, зґвалтувань, розбоїв, скоєна особами у стані алкогольного чи наркотичного сп'яніння. Також спостерігається стійка кореляція між вживанням психоактивних речовин і зростанням рівня самогубств, дорожньо-транспортних пригод, виробничих травм та актів домашнього насильства. Крім того, наркобізнес є основним джерелом фінансування організованої злочинності та терористичних угруповань у різних країнах світу.

Соціальні наслідки адикцій руйнівні: залежні особи поступово втрачають контроль над власним життям, руйнують сімейні стосунки, занурюються в маргінальне середовище. Наприклад, кожна четверта дитина зростає в родині, де один із батьків є алкоголіком, а кожне четверте

лікарняне ліжко зайняте пацієнтом із діагнозом, пов'язаним із хронічним зловживанням алкоголем. Алкоголізм скорочує тривалість життя на 15–20 років, тоді як залежність від наркотиків зменшує її до 5–10 років від початку вживання. У США функціонує понад 5 тисяч спеціалізованих центрів лікування наркологічних розладів, які обслуговують понад мільйон осіб щорічно, а сукупні витрати на подолання наслідків алкогольної та наркотичної залежності перевищують 250 млрд доларів на рік.

Існує також етнокультурна специфіка проявів адиктивної поведінки. Так, представники ірландського походження в США рідко страждають на неврози, проте мають високі показники алкоголізму. Натомість у єврейського населення спостерігається низький рівень алкогольної залежності, але високий рівень невротичних розладів. Серед хмонгів, які мешкають в Азії та вирощують опійний мак, зафіксовано 20 % наркозалежних при повній відсутності неврозів. У діаспорі хмонгів у США — лише 1 % наркоманів, проте невротичні розлади вражають понад 90 % населення цієї групи.

Біологічні механізми адиктивної поведінки відіграють не менш важливу роль. У дітей, які народилися від матерів із алкогольною залежністю, діагностують алкогольний синдром плода — важке порушення розвитку, яке включає аномалії обличчя, затримку росту та порушення мозкової діяльності. Цей синдром є провідною причиною затримки інтелектуального розвитку дітей, випереджаючи навіть синдром Дауна. У США щорічні витрати на подолання наслідків алкогольного синдрому становлять понад 320 млн доларів.

Ще одним розповсюдженим явищем є мінімальна мозкова дисфункція, що проявляється у дітей гіперактивністю, імпульсивністю та низькою здатністю до навчання. Такі підлітки часто намагаються зняти внутрішню

активні речовини, азартні ігри, їжа, інтернет, ризик тощо) для досягнення емоційного комфорту або втечі від реальності. У центрі такої поведінки зазвичай лежить потреба в уникненні психічного дискомфорту, компенсації емоційної нестабільності або дефіциту задоволення, що робить її потенційним джерелом соціальної девіації, зокрема – кримінальної.

Серед усіх форм адикцій найвищий криміногенний потенціал мають хімічні залежності – алкоголізм, наркоманія, токсикоманія. Уживання психоактивних речовин не лише руйнує психічне та фізичне здоров'я особи, а й значно знижує її здатність до самоконтролю, критичного мислення та етичної самооцінки вчинків. Встановлено, що значна частина злочинів, зокрема насильницьких та майнових, вчиняється у стані алкогольного або наркотичного сп'яніння. Більше того, наркотична залежність часто зумовлює систематичне вчинення злочинів з метою забезпечення доступу до заборонених речовин або для фінансування адиктивної поведінки.

Особливо небезпечним є те, що адикції тісно переплітаються з особистісною деформацією та деградацією соціального статусу. Залежна особа поступово втрачає соціальні зв'язки, здатність до продуктивної праці, стає залученою до кримінального або маргінального середовища. Цей процес супроводжується зростанням толерантності до протиправної поведінки, звуженням морально-етичних норм та зниженням порогу прийнятності насильства, обману чи експлуатації інших. Нерідко адиктивна поведінка переростає в хронічну девіацію з багаторічним кримінальним стажем.

Біологічні передумови адиктивності також мають суттєве значення. Науково доведено, що певні генетичні фактори (зокрема, виявлений «ген адиктивності») підвищують ризик розвитку залежностей, а дослідження поведінки однойайцевих близнюків підтверджують незалежність цієї схиль-

ності від соціального середовища. Психофізіологічні особливості осіб із синдромом дефіциту задоволення або мінімальною мозковою дисфункцією в дитячому віці сприяють формуванню імпульсивної, некритичної поведінки, що в підлітковому та молодіжному віці реалізується через експерименти з психоактивними речовинами, ризиковані вчинки та злочини.

Окрім біологічних, значну роль відіграють соціальні чинники: неблагополучне середовище, відсутність батьківського контролю, низький рівень освіти та матеріальна скрута. Такі умови формують девіантну мотивацію, в якій кримінальна поведінка постає як природне продовження адиктивної. Характерною є і спадковість негативного сценарію: діти осіб з адикціями часто переймають їхню поведінкову модель, демонструючи підвищену готовність до алкоголю або наркотиків, знижений рівень тривожності стосовно наслідків, а також схильність до злочинного ризику.

Адиктивна поведінка нерідко є основою для формування небезпечних кримінальних субкультур, а фінансові потоки, пов'язані з наркотрафіком, стимулюють розвиток організованої злочинності. Крім того, «наркотичний капітал» часто спрямовується на фінансування тероризму, корупційних схем та нелегального обігу зброї, що становить пряму загрозу національній та глобальній безпеці.

Таким чином, **у висновку** слід зазначити, що адиктивна поведінка не є лише індивідуальною патологією – вона набуває ознак соціального лиха, що безпосередньо пов'язане з поширенням злочинності. Її профілактика та корекція мають стати невід'ємною частиною державної політики у сферах охорони здоров'я, освіти, кримінального права та кримінальної юстиції. Зокрема, необхідним є розвиток системи раннього виявлення груп ризику, надання психосоціальної допомоги, створення реабілітаційних

програм для осіб з залежностями, а також запровадження альтернативних форм покарання, які б поєднували відповідальність із лікуванням та ресоціалізацією.

Адикція і кримінальна активність – це взаємопов'язані явища, що живлять одне одного, й подолати їх можливо лише через міждисциплінарний, інтегрований підхід, який одночасно охоплює медичні, психологічні, правові та соціальні аспекти.

У сучасному суспільстві проблема адиктивної поведінки набуває все більшої актуальності, з огляду на її стрімке поширення серед різних вікових та соціальних груп. Адиктивна поведінка (від лат. addictus – «відданий, підвладний») – це форма девіантної поведінки, що виявляється у стійкій психологічній чи фізіологічній залежності індивіда від певного об'єкта, дії або стану. До найпоширеніших форм адикцій належать наркоманія, алкоголізм, токсикоманія, ігрова залежність (лудоманія), інтернет-залежність, шопоголізм тощо. Ці форми поведінки, окрім деструктивного впливу на особистість, її психоемоційний стан і соціальні зв'язки, часто тісно пов'язані із зростанням рівня кримінальної активності, особливо серед молоді.

У даній роботі розглянуто причинно-наслідковий зв'язок між розвитком адиктивної поведінки та вчиненням злочинів, зокрема у сфері незаконного обігу наркотиків, майнових злочинів, насильницьких правопорушень, а також злочинів проти громадського порядку. Проаналізовано соціально-психологічні механізми, що лежать в основі адикції, включаючи дефіцит емоційної підтримки, проблеми ідентифікації, соціальну ізоляцію, травматичний досвід, а також негативний вплив оточення. Особливу увагу приділено аналізу сере-



довища, в якому формується адиктивна поведінка – родина, школа, групи однолітків, медіапростір, а також фактору доступності психоактивних речовин чи інших об'єктів залежності.

Також у роботі розглянуто статистичні дані, які свідчать про високий рівень рецидиву серед осіб, які мають хімічну або поведінкову залежність. Доведено, що адиктивна поведінка часто слугує тригером для первинної криміналізації особи, а згодом – чинником хронічної кримінальної кар'єри. Адикції, особливо хімічні, призводять до порушення морально-етичних норм, втраченого контролю над власною поведінкою, що створює передумови для вчинення протиправних дій – від дрібного шахрайства до тяжких злочинів, включаючи вбивства, скоєні в стані наркотичного або алкогольного сп'яніння.

Окремий акцент зроблено на ролі кримінально-правових та соціально-профілактичних заходів у подоланні наслідків адиктивної поведінки. Зокрема, розглянуто досвід впровадження програм ресоціалізації, замісної підтримувальної терапії, психологічного консультування, реабілітаційних програм у пенітенціарній системі та альтернативних до покарання підходів (наприклад, направлення залежних осіб не до тюрем, а на лікування чи у спеціалізовані центри). Підкреслено важливість міждисциплінарної взаємодії правоохоронних органів, медичних установ, соціальних служб та освітніх інституцій у протидії як адиктивній поведінці, так і пов'язаній із нею кримінальній активності.

У підсумку зазначено, що ефективне реагування на проблему адикцій потребує комплексного підходу, який включає не лише каральні механізми, а й систему раннього виявлення, профілактики, лікування та реабілітації осіб

з адиктивною поведінкою. Такий підхід дозволяє не лише знизити рівень злочинності, але й сприяє формуванню здорового, безпечного та соціально відповідального середовища.

Ключові слова: адикція, залежність, кримінальна поведінка, наркотики, алкоголізм, девіація, злочинність, рецидив, ресоціалізація, профілактика.

Arkusha L., Chernov O. Addictive behaviour and its impact on criminal activity

In modern society, the problem of addictive behaviour is becoming increasingly relevant, given its rapid spread among different age and social groups. Addictive behaviour is a form of deviant behaviour that manifests itself in a persistent psychological or physiological dependence of an individual on a particular object, action or condition. The most common forms of addictions include drug addiction, alcoholism, substance abuse, gambling addiction (ludomania), internet addiction, shopaholism, etc. These forms of behaviour, in addition to having a destructive impact on the individual, his or her psycho-emotional state and social ties, are often closely linked to an increase in criminal activity, especially among young people.

This paper examines the cause and effect relationship between the development of addictive behaviour and the commission of crimes, in particular in the field of drug trafficking, property crimes, violent offences, and crimes against public order. The author analyses the socio-psychological mechanisms underlying addiction, including the lack of emotional support, identification problems, social isolation, traumatic experiences, and negative environmental influences. Particular attention is paid to the analysis of the environment in which



addictive behaviour is formed – family, school, peer groups, media space, as well as the factor of accessibility of psychoactive substances or other objects of addiction.

The paper also examines the statistical data that indicate a high rate of recidivism among people with chemical or behavioural addiction. It is proved that addictive behaviour often serves as a trigger for the initial criminalisation of a person, and subsequently as a factor in a chronic criminal career. Addictions, especially chemical addictions, lead to a violation of moral and ethical norms, loss of control over one's own behaviour, which creates the preconditions for committing illegal acts – from petty fraud to serious crimes, including murder committed under the influence of drugs or alcohol.

A special emphasis is placed on the role of criminal law and social prevention measures in overcoming the consequences of addictive behaviour. In particular, the experience of implementing resocialisation programmes, substitution maintenance therapy, psychological counselling, rehabilitation programmes in the penitentiary system and alternative approaches to punishment (for example, referring addicts to treatment or specialised centres rather than prisons) is considered. The importance of interdisciplinary cooperation between law enforcement agencies, medical institutions, social services and edu-

cational institutions in counteracting both addictive behaviour and related criminal activity is emphasised.

The author concludes that an effective response to the problem of addictions requires a comprehensive approach that includes not only punitive mechanisms, but also a system of early detection, prevention, treatment and rehabilitation of persons with addictive behaviour. This approach not only reduces crime, but also contributes to the formation of a healthy, safe and socially responsible environment.

Key words: addiction, dependence, criminal behaviour, drugs, alcoholism, deviance, crime, relapse, resocialisation, prevention.

Література:

1. Завадська Л.А. Профілактика адиктивної поведінки. Соціальна педагогіка. Луцьк, 1999. с. 105-111.
2. Griffiths, M. D. A "components" model of addiction within a biopsychosocial framework. 2005. *Journal of Substance Use*, 10(4), 191–197.
3. Griffiths, M. D. Behavioural addictions. 1996. *Psychology Review*, 3(2), 9–12.
4. Non-Additive Interaction of a Functional MAO-A VNTR and Testosterone Predicts Antisocial Behavior / R. L. Sjöberg, F. Ducci, C. S. Barr, T. K. Newman, L. Dell'Osso, M. Virkkunen, D. A. Goldman / *Neuropsychopharmacology*. 2008. Vol. 33. No 2. P. 425–430.
5. Peseschkian N. Positive Psychotherapie. Theorie und Praxis einer neuen Methode. Fischer, Frankfurt am Main, 1977.